

Sisekaitseakadeemia
Politsei- ja piirivalvekolledž

Ene Muttika

VÄÄRTEOASJADES 01.01.2012 – 30.06.2013 MÄÄRATUD
ÜLDKASULIKU TÖÖ MÕJUSUS IDA PREFEKTUURIS

Lõputöö

Juhendaja:
Chris Eljas, MA

Muraste 2014

ANNOTATSIOON

SISEKAITSEAKADEEMIA

Kolledž: Politsei- ja piirivalvekolledž	Kuu ja aasta: mai 2014
Töö pealkiri: Väärteoasjades 01.01.2012-30.06.2013 määratud üldkasuliku töö mõjususe Ida prefektuuris	
Töö autor: Ene Muttika	Olen nõus oma lõputöö kättesaadavaks tegemisega elektroonilises keskkonnas. Allkiri:
<p>Lühikokkuvõte: Käesoleva lõputöö maht on 38 lehekülge. Töös on esitatud 4 joonist ja 12 tabelit. Viidatud allikate nimekirja kuulub 26 nimetust. Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ning resümees on esitatud vene keeles. Töö vormistamisel on aluseks võetud „Üliõpilastööde koostamise ja vormistamise juhend“, kinnitatud rektori 06.01.2012 käskkirjaga nr 6.1-5/1.</p> <p>Lõputöö eesmärgiks oli välja selgitada väärteoasjades asenduskaristusena 01.01.2012-30.06.2013 määratud üldkasuliku töö mõjususe Ida prefektuuris. Eesmärgi saavutamiseks uuriti teemakohaseid kirjandusallikaid ja normdokumente ning analüüsiti süüdlaste õiguskuulekat käitumist enne ja pärast üldkasuliku töö määramist.</p> <p>Uuringu tulemusena selgus, et väärteoasjades asenduskaristusena määratud üldkasulik töö on mõjusam isikutele, keda on varasemalt võetud vastutusele kuni kaks korda avaliku korra –või liiklusrikkumise eest. Aresti asendamine ei ole mõjus süüdlastele, keda on eelnevalt karistatud sõltuvusainetega seonduvate rikkumiste eest.</p> <p>Töö tulemust saab kasutada kohtuvälise menetleja kohtuesindajate igapäevatoos, mis on seotud asenduskaristuse kui seadusrikkuja mõjutusvahendi eesmärgipärase rakendamisega.</p>	
Võtmesõnad: üldkasulik töö, asenduskaristus, väärteomenetlus, retsidiiivsus, arest, sõltuvusained, õiguskuulekus.	
Võõrkeelsed võtmesõnad: <i>общественно полезные работы, замена наказания, деликтное производство, рецидивизм, арест, вещества вызывающие зависимость, законопослушность.</i>	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia Politsei- ja piirivalvekolledži raamatukogu	
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor: Aivar Toompere	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Chris Eljas	Allkiri:

SISUKORD

ANNOTATSIOON.....	2
SISUKORD	3
MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU	4
SISSEJUHATUS	5
1. ÜLDKASULIKU TÖÖ OLEMUS.....	9
1.1. Üldkasuliku töö areng Eesti õigusruumis.....	9
1.2. Väärteoasjades üldkasuliku töö kohaldamise ja korraldamise alused.....	11
1.3. Üldkasuliku töö kohaldamine Hispaanias	15
2. ÜLDKASULIKU TÖÖ RAKENDAMINE JA MÕJUSUSE HINDAMINE IDA	
PREFEKTUURI NÄITEL.....	19
2.1. Ülevaade üldkasulikule tööle määratud isikutest ja üldkasuliku töö täitmine.....	20
2.2. Üldkasuliku töö analüüs	24
2.3. Järeldused ja ettepanekud	29
KOKKUVÕTE	32
PEZJOME	35
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	36
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	38

MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU

AS - alkoholiseadus

CC - *Criminal Code*

Eesti NSV – Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EIÕK - inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

ILO - *International Labour Organization*

KarRS – karistusregistri seadus

KarS – karistusseadustik

LS - liikluseadus

MIS – politsei menetlusinfosüsteem

PPA – Politsei- ja Piirivalveamet

PS – Eesti Vabariigi põhiseadus

TMS – täitemenetluse seadustik

VTMS – väärteomenetluse seadustik

ÜKT täitmise kord – väärteoasjades üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord

ÜKT – üldkasulik töö

SISSEJUHATUS

Igal teol on tagajärg. Süüteo võib olla erinevaid tagajärgi, kuid teo toime pannud isiku jaoks tähendab see reeglina ka teole järgnevat karistust, mis peab lähtuma isiku süüst ning olema õiglane, mõjus, kohane ja proportsionaalne.

Isikule tema poolt toime pandud süüteo eest karistuse mõistmine on keeruline, kuna tuleb mõelda, mida selle määramisega saavutada tahetakse, kuidas seda teha ning kas see viib ka soovitud tulemuseni. Samas on oluline, et karistus järgneks teo toimepanemisele võimalikult kiiresti, kuna seeläbi peab isik tunnetama, et ta sai karistada just selle konkreetse süüteo eest.

Eestis on väärteoasjades karistuse määramine olnud aastaid keeruline, kuna karistusõiguses valitses kümme aastat olukord, kus väärteo eest oli võimalik põhikaristusena kohaldada ainult suulist hoiatust, rahatrahvi, aresti ning alates 27.12.2012 juhtimisõiguse äravõtmist. Puudusid alternatiivkaristused. Alates 01.01.2012 lisandus Eesti karistusõigusesse väärteoasjades asenduskaristusena üldkasuliku töö (edaspidi ÜKT) kohaldamise võimalus, mis lihtsustab õigusrikkujale õiglase, mõjusa, kohase ja proportsionaalse karistusliigi valimist ning kohaldamist.

Probleem, millest antud töö autor lähtub on selles, et ÜKT-d määratakse liiga vähe või määratakse isikutele, kes hiljem hoiavad ÜKT täitmisest kõrvale või panevad ÜKT andja juures toime uusi süütegusid. Esimesel juhul tähendab see riigile lisakulutusi, kuna aresti kohaldamine on kulukam kui ÜKT kohaldamine. Teisel juhul tähendab see lisatööd nii politseile kui ka kohtule, kuna sellisel juhul peab politsei tegema kohtule taotluse, et süüdlasele mõistetud arest täitmisele pöörataks. Kolmandal juhul tekib oht, et politsei kaotab ÜKT andja, sest kui süüdlane paneb ÜKT tegemise ajal töö andja juures toime uue süüteo, siis langeb või kaob ÜKT andja huvi võtta edaspidi süüdlasi enda juurde tööle.

Võrreldes aresti kohaldamisega on Ida prefektuuris asenduskaristusena määratava ÜKT kohaldamine väga passiivne. Paljudele õigusrikkujatele, kelle puhul võiks alternatiivne karistus anda häid tulemusi, mõisteti siiski vabaduskaotuslik karistus ehk arest. Ei ole teada, kas vähene

ÜKT rakendamine on tingitud asjaoludest, et kohtuvälise menetleja ja/või kohtu arvates ei ole Eestis õigusrikkujaid, kellele oleks ÜKT piisavalt mõjus karistus, õigusrikkujad ei soovi täita ÜKT-d või ei ole nad ÜKT määramise taotlemise võimalikkusest teadlikud. Väärteoasjades asenduskaristusena määratava ÜKT mõjusust õigusrikkuja edaspidisele seaduskuulekale käitumisele ei ole varasemalt uuritud ning puuduvad ühtsed teadmised isikute profiilist, kellele on ÜKT kui asenduskaristus mõjuv ja kellele ei ole. Samuti on vaja välja selgitada isikute käitumistunnused, mis põhjustavad hilisemat ÜKT-st kõrvale hoidumist, mille tulemusel tekib karistuse arestiks pööramisel lisakoormus nii politseile kui kohtule. Seetõttu on teema **aktuaalne** ja vajab uurimist. Karistusõiguse rakendamise ning isiku põhiõiguste riive seisukohalt on asenduskaristusena ÜKT kohaldamine tunduvalt leebem ja isiku põhiõigusi vähem riivav karistus kui arest, kuid praktikas on selle määramine jäänud tagasihoidlikuks.

Lõputöö **eesmärgiks** on välja selgitada läbi süüdlaste õiguskuuleka käitumise analüüsi (enne ja pärast ÜKT kohaldamist) üldkasuliku töö mõjusust asenduskaristusena ajavahemikul 01.01.2012-30.06.2013 Ida prefektuuri näitel, töötada välja väärteoasjades asenduskaristusena ÜKT määramise parim praktika ning anda soovitusi efektiivsemaks ÜKT kohaldamiseks.

Lähtuvalt eeltoodust püstitas autor järgmised **uurimisküsimused**:

- Milline on asenduskaristusena määratav ÜKT mõju isiku edaspidisele õiguskuulekale käitumisele?
- Milliste rikkumiste puhul on kohaldatud asenduskaristusena ÜKT-d Ida prefektuuris 01.01.2012-30.06.2013?
- Millised isikud ei täida ÜKT nõudeid ja/või panevad pärast üldkasuliku töö kohaldamist toime uusi õigusrikkumisi?
- Milline oli isiku õiguskuuleka käitumise harjumus enne ÜKT määramist?

Täitmaks lõputöö eesmärki ja vastamaks uurimisküsimustele on töö autor seadnud järgnevad **uurimisülesanded**:

- Anda ülevaade väärteoasjades asenduskaristusena üldkasuliku töö kohaldamist ja korraldamist reguleerivatest õigusaktidest.

- Analüüsida läbi süüdlaste käitumise, milline on asenduskaristusena määratud üldkasuliku töö mõju isiku ÜKT järgsele õiguskuulekale käitumisele.
- Süüdlaste karistusotsuste alusel välja selgitada, milliste rikkumiste puhul on kohaldatud asenduskaristusena ÜKT-d Ida prefektuuris ajavahemikul 01.01.2012-30.06.2013.
- Analüüsida läbi isikute õiguskuuleka käitumise, millised süüdlased ei täida ÜKT nõudeid.
- Välja selgitada, milline oli isiku õiguskuuleka käitumise harjumus enne ÜKT määramist.
- Uuringu tulemuste põhjal teha ettepanekud ÜKT efektiivsemaks rakendamiseks.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks analüüsib töö autor väärtetasandel asenduskaristuse kohaldamist ja korraldamist reguleerivaid õigusakte ja valimi karistusandmete põhjal nende seaduskuuleka käitumise harjumust enne ja pärast üldkasuliku töö kohaldamist.

ÜKT mõjususe hindamiseks on vajalik välja selgitada ÜKT kohaldamise tulemuslikkus ning ÜKT täitmisel esilekerkinud probleemid perioodil 01.01.2012-30.06.2013 Ida prefektuuris. Valim on piiritletud nimetatud ajavahemikuga, kuna väärtetasandel asenduskaristusena ÜKT määramine on Eesti õigusruumis võimalik alates 01.01.2012. aastast. Valimi lõpu kuupäev on tingitud asjaolust, et käesolev lõputöö kirjutatakse 2014. aasta alguses, mis tähendab, et hilisema kui 30.06.2013. aasta perioodi valimi puhul ei ole võimalik analüüsida süüdlaste käitumist peale ÜKT täitmist.

Statistilised andmed saadakse Karistusregistrist. Statistilise andmeanalüüsi eesmärgiks on hinnata isikute õiguskuuleka käitumise harjumusi enne ja pärast asenduskaristusena ÜKT kohaldamist karistusseadustiku (edaspidi KarS) § 69 lg 1 alusel (Karistusseadustik, 06.06.2001). KarS § 69 lg 1 sätestab, et kohus võib aresti asendada üldkasuliku tööga. Selleks võrdleb töö autor omavahel erinevaid isikute grupe, statistilised andmed kogutakse soo, vanuse, rikkumise paragrahvi ning rikkumiste hulga järgi. Saadud tulemuste võrdlemine võimaldab hinnata erinevate gruppide õiguskuulekat käitumist enne kui pärast ÜKT määramist.

Uuringust saadud teadmised võimaldavad määratleda isikute grupe, kelle puhul saab eeldada, et asenduskaristusena ÜKT määramine on neile mõjuv, läbi mille on võimalik vähendada ÜKT korraldamisele, täitmisele ja järelevalvele tehtavaid kulutusi.

Lõputöö raames ei analüüsi töö autor KarS § 72 lõike 1 alusel määratud ÜKT mõjusust, kuna seda ei kohaldata vahetult asenduskaristusena, vaid juhtudel kui süüdlane ei tasu talle määratud rahatrahvi, mis hiljem asendatakse üldkasuliku tööga.

Töö koosneb kahest peatükist, millest esimeses kirjeldatakse üldkasuliku töö arengut Eesti õigusruumis, väärteoasjades üldkasuliku töö kohaldamise ja korraldamise aluseid Eestis ning antakse ülevaade üldkasuliku töö kohaldamisest ja korraldamisest Hispaanias. Töö autor valis Hispaania näite, kuna sealsed üldkasuliku töö määramise alused on sarnased (ÜKT määratakse sarnaste õigusrikkumiste puhul) Eesti õigusruumis väärteoasjades kohaldatava asenduskaristuse määramisega. Teises peatükis selgitatakse, kuidas uuring läbi viidi ning analüüsitakse uurimistulemusi.

Käesolevas töös on kasutatud õigusaktide 01.12.2013. aasta seisuga redaktsioone.

1. ÜLDKASULIKU TÖÖ OLEMUS

Üldkasulik töö on tasuta töö, mida süüdimõistetud teeb muust tööst ja õpingutest vabal ajal ning mis asendab vangistust – sellise definitsiooni annab ÜKT mõistele õigusleksikon (Aule, Pohlak ja Kiisverk 2000:393).

Ida prefektuuris registreeriti 2012. aastal 34574 ning 2013. aasta esimesel poolaastal 13734 väärteo rikkumist. 2012. aastal registreeritud väärteokoosseisudest näeb sanktsioon ette aresti kohaldamist 8063 ning 2013. aasta esimesel poolel 3705 juhul. 2012.aastal määrati KarS § 69 alusel asenduskaristusena ÜKT-d 74 korral (0,92%) ning 2013. aasta esimesel poolaastal 47 korral (1,27%). Võrdluseks saab välja tuua asjaolu, et 2012. aastal kohaldati Ida prefektuuris ainuüksi liiklusrikkumiste eest aresti 259 korral, kuid asenduskaristusena määrati ÜKT-d vaid 49 korral. 2012. aastal esitas Ida prefektuur kohtule 9 taotlust ÜKT arestiks tagasipööramiseks, kuna süüdlastel tekkisid distsipliiniprobleemid seoses ÜKT täitmisega. Sellest nähtub, et asenduskaristusena kohaldatakse ÜKT-d Ida prefektuuris liiga vähe, kuid sellest hoolimata on ÜKT täitmisest kõrvalehoidmise protsent (12,40%) liiga suur. (Kurgpõld 2013; ALIS)

ÜKT kohaldamise õigus on ainult kohtul, kuna Justiitsministeerium leidis, et ÜKT määramise eelduseks on eelkõige karistusena aresti mõistmine. Aresti kohaldamisega piiratakse isiku vabadust ning kuna ÜKT kohaldamise eelduseks on süüdlase nõusolek, siis peab võimaldama isikul osaleda oma väärteoasja arutamise ning võimaliku karistuse määramise arutelul. Väärteomenetluses teeb kohtuväline menetleja üldmenetluses otsuse ilma isiku osalusega, lähtudes vaid väärteotoimikus olevatest materjalidest. (Karistusseadustiku...2009)

1.1. Üldkasuliku töö areng Eesti õigusruumis

Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigi karistusõiguses oli töö tegemine eraldi karistusliik. Oma olemuselt oli tegemist parandusliku tööga, mille eesmärgiks oli sunniviisiline töö abil toimuv distsipliini kasvatamine. Paranduslikke töid sai määrata ainult põhikaristusena, mis kanti ära paranduslike tööde organite poolt korraldatavatel töödel, süüdimõistetud alalises teenistus- või

töökohas ning tema töötasust peeti kinni kohtuotsuses määratud osa, kuid mitte rohkem kui 25%. Paranduslike tööde määramise õigus oli ainult kohtul, tähtajaga ühest päevast kuni ühe aastani ning tööde tegemise aega ei arvestatud tööstaaži hulka. (Durmanov 1946:137-138)

Taasiseseisvunud Eesti karistusõigus ei võtnud üle töökaristuse rakendamist ning paranduslikud tööd kaotati Eesti õigusruumist seoses „Eesti NSV kriminaalkoodeksi“ uue redaktsiooniga, mis jõustus 01. juunil 1992. aastal („Eesti NSV kriminaalkoodeksi“ uue redaktsiooni – Kriminaalkoodeksi kehtestamise kohta, 07.05.1992). Eesti kriminaalõigusesse lisandus taas töökaristus 2002. aastal seoses karistusseadustiku jõustumisega, mis nägi ette kuni kaheaastase vangistuse asendamist üldkasuliku tööga. Vangistuse asendamine üldkasuliku tööga oli antud kohtu pädevusse ja seda üksnes süüdimõistetu nõusolekul. Algselt nägi KarS § 69 ette, et ühele päevale vangistusele vastab neli tundi üldkasulikku tööd, kuid 01.01.2004 jõustunud karistusseadustiku redaktsioon sätestab, et ühele päevale vangistusele vastab kaks tundi üldkasulikku tööd.

Eestis sai väärteoasjades asenduskaristusena üldkasuliku töö kohaldamine võimalikuks 01.01.2012. aastal. Väärteoasjades asenduskaristuse määramise üldpõhimõtted võeti üle kriminaalasjades määratava asenduskaristuse üldpõhimõtetest. Peamine väärteo- ja kriminaalasjades asenduskaristuse täitmise erinevus on ÜKT korraldamises, sest väärteoasjades määratud ÜKT korraldamisega tegeleb politsei ja kriminaalasjades määratud asenduskaristuse korraldamisega kriminaalhooldaja. Sellise muudatuse eesmärgiks oli arestimajade koormuse vähendamine, arvestuslikult loodeti arestimajade täituvust vähendada väärteoarestide osas 31-43% (Karistusseadustiku...2009). Töö autor leiab, et karistusõigusesse uue karistusliigi lisamise eesmärgiks ei saa olla arestimaja täituvuse reguleerimine, kuna see ei ole kooskõlas karistusõiguse põhimõtetega, sest karistus on vahend õigusrikkuja käitumise mõjutamiseks, mitte arestimaja täituvuse reguleerimismehhanismiks.

Nii nagu kriminaalasjades ei saa ka väärteoasjades kohaldada asenduskaristusena ÜKT-d, kui süüdlane ei ole sellega nõus (KarS § 69 lg 1). Nimetatud seadusesäte on väga oluline, kuna ilma süüdlase nõusolekuta ÜKT määramine on vastuolus inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga (edaspidi EIÕK), mis on koostatud 4.11.1950. aastal Roomas, Eestis jõustus 1996. aastal inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus, 13.03.1996. EIÕK artikli 4 punktide 1-2 kohaselt ei või kedagi pidada orjuses ega sunduses ning kellelki ei või

nõuda sunniviisilist või kohustuslikku töötamist. Sunniviisilise töö keeld on sätestatud ka Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) § 29 lõikes 2 (Eesti Vabariigi põhiseadus, 28.06.1992). Viimati nimetatud sättele vastavad ka Eestis ratifitseeritud Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (*International Labour Organization*) (edaspidi ILO) konventsioonid nr 29 (Sunniviisilise või kohustusliku töö konventsioon, 28.06.1930) ja 105 (Sunniviisilise töö kaotamise konventsioon, 25.06.1957). ILO konventsiooniga nr 29 kohustatakse lõpetama sunniviisilise või kohustusliku töö kasutamine kõigis selle vormides, nimetatud põhimõtteid täiendab ILO konventsioon nr 105. ILO konventsioon nr 29 artikkel 2 punkt 1 sätestab, et „sunniviisiline või kohustusliku töö“ on igasugune töö, mida nõutakse mistahes isikult ükskõik missuguse karitusega ähvardades ja milleks see isik ei ole ennast vabatahtlikult pakkunud. Oluline on märkida, et EIÕK ei defineeri sunniviisilist tööd, kuid Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi EIK) on leidnud, et kuna EIÕK artikkel 4 ja ILO konventsiooni nr 29 sarnasus ei ole juhuslik, siis võib ILO anda lähtepunkti EIÕK artikli 4 tõlgendamisele (*Van Droogenbroeck v Belgium*, EIK lahend, 24.06.1982). EIK on seisukohal, et kohustusena tehtav töö ei ole sunniviisiline või kohustuslik töö EIÕK artikli 4 mõistes juhul, kui tegemist ei ole karistuse ähvardusel tehtava tööga (*Van Droogenbroeck v Belgium*, EIK lahend, 24.06.1982). Kuna asenduskaristusena üldkasulikku tööd saab kohus määrata ainult süüdlase nõusolekul, siis ei saa seda lugeda sunniviisiliseks või kohustuslikuks tööks EIÕK artikli 4 tähenduses. Sundimiseks saab nimetada töö tegemist, milleks isik ei ole nõusolekut andnud või on kunagi andnud, kuid ta enam ei soovi seda tööd teha (Truuväli jt 2008:315).

1.2. Väärteoasjades üldkasuliku töö kohaldamise ja korraldamise alused

Väärteoasjades asenduskaristusena määratava üldkasuliku töö kohaldamise ja korraldamise alused tulenevad karistusseadustikust, väärteomenetluse seadustikust (edaspidi VTMS) (Väärteomenetluse seadustik, 22.05.2002) ja väärteoasjades üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve korrast (Väärteoasjades üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord, vastuvõetud Siseministri määrusega 22.12.2011) (edaspidi ÜKT täitmise kord).

Tuginedes KarS §-le 69 võib kohus aresti mõistes asendada selle koheselt ÜKT-ga. Ühele päevale arestile vastab kaks tundi ÜKT-d, aresti asendamist ÜKT-ga on võimalik kohaldada üksnes süüdlase nõusolekul. ÜKT kestvus ei tohi ületada kaheksat tundi päevas, kui süüdlane

teeb ÜKT-d muust tööst ja õpingutest vabal ajal ei tohi ÜKT kestus ületada nelja tundi päevas. Väärtegude puhul on maksimaalne ÜKT tegemise tähtaeg kaksteist kuud. Samas on kohtul õigus politseiasutuse taotluse alusel tähtaja kulgemist peatada süüdlase haiguse või perekondliku olukorra tõttu või ajaks, mil süüdlane täidab ajateenistuskohustust või osaleb õppekogunemisel, kuid uue tähtaja määramisel tuleb kohtul arvestada üldkasuliku töö tähtaja üldist piirangut. ÜKT-le rakendatud süüdlasele laienevad töö- ja tervisekaitset reguleerivad õigusaktid ning vajadusel määrab kohus süüdlasele enne ÜKT kohaldamist tervisekontrolli eesmärgiga selgitada, kas tema tervise seisund võimaldab teha ÜKT-d. Kui süüdlane hoiab ÜKT tegemisest kõrvale võib kohus politseiasutuse taotlusel pöörata süüdlasele mõistetud arest täitmisele. (KarS § 69)

Autor peab ÜKT tegemise tähtaja regulatsiooni ebapiisavaks, kuna see võib põhjustada süüdlaste ebavõrdse kohtlemise. Näiteks, kui ühele süüdlasele määratakse ÜKT-d 30 tundi ja teisele 10 tundi, kuid töö sooritamise tähtaeg on mõlemal kolm kuud, siis tekib oht, et üks süüdlane peab pingutama ÜKT sooritamiseks, kuid teise süüdlase töötunnid on hajutatud liiga pikale ajavahemikule ja ta ei tunneta karistuse mõju. Töö sooritamise tähtaeg peaks sõltuma määratud ÜKT tundide arvust, mis tagab süüdlaste võrdsema kohtlemise ja ka õigusselguse.

Kuna ÜKT tegemise eest ei maksta süüdlasele töötasu ja temaga ei sõlmita töölepingut, siis kasutatakse ÜKT täitmise korras õigusselguse huvides mõistet „töö andja“, aga mitte „tööandja“, kuna viimati nimetatud mõistele on kehtivates õigusaktides antud teine sisu (Siseministri...22.12.2011).

ÜKT andjatega sõlmib ÜKT korraldamise kokkuleppe prefekt. ÜKT andjaks saavad olla kõik asutused ja ettevõtted, kuid eelistatud on riigi või kohaliku omavalitsuse asutused või mittetulundusühingud. Eelisseisus on töö andja, kelle pakutavat tööd on võimalik teha õhtusel ajal või nädalalõppudel, kuna see ei pane töökohta omavat süüdlast raskemasse olukorda, kui ta täidab oma põhitööd päevasel ajal (Siseministri...22.12.2011). Prefektuur peab oma tööpiirkonnas asuvate ÜKT andjate kohta nimekirja, mis peab sisaldama töö andja: nimetust, aadressi ja kontaktisiku andmeid; töö korraldamise kokkuleppe andmeid; töötegemise aega ja kohta; töö laadi; töötegija eeldatavat kvalifikatsiooni, kui töökoht seda eeldab ning sellel töökohal ÜKT tegijate hulka. (ÜKT täitmise kord §-d 3 ja 4)

Autor asub seisukohale, et eelkõige peab süüdlane end rehabiliteerima kogukonna ees, mis eeldaks ÜKT sooritamist pigem kohalikes omavalitsustes vms. Kui süüdlane täidab talle

määratud karistust eraettevõttes, siis ei saa seda lugeda kogukonna heaks töötamiseks, kuna sellistes ettevõtetes on eesmärgiks kasumi teenimine, mitte kogukonna heaolusse panustamine.

Prefektuuris töötab ÜKT täitmist korraldav ametnik (edaspidi koordinaator), kelle ülesandeks on selgitada süüdlasele üldkasuliku töö eesmärki ja tingimusi ning tutvustada allkirja vastu tema õigusi ja kohutusi ÜKT tegemise ajal. Koordinaator tutvustab süüdlasele ka võimalikke töö tegemise kohti ja pärast tema arvamuse ärakuulamist töökoha ja –aja osas valib süüdlasele sobiva töö. Järgnevalt koostab koordineeriv isik ÜKT tegemise tundide ajakava kogu tähtaja kohta kuude või päevade lõikes. (ÜKT täitmise kord §-d 6 ja 7)

ÜKT valikul peab koordinaator arvestama, et:

- a) ÜKT tegemine piiraks süüdlase vaba aega ja nõuaks temalt ka pingutust, kuid ei tekitaks ülemääraseid ebamugavusi;
- b) ÜKT tegemise koht ja aeg ei takistaks teistel süüdlastel täita samalaadset kohustust;
- c) ÜKT laadi arvestaks võimalusel süüdlase erialast ettevalmistust;
- d) ÜKT ajaline jaotus arvestaks süüdlase õppimis-, tööalaste või muude sotsiaalsete kohustustega.

Süüdlaste puhul, kes on 14 kuni 17aastased peab ÜKT valikul lähtuma üldkasulike tööde loetelust. (Üldkasulike tööde loetelu kinnitamine, vastu võetud Vabariigi Valitsuse määrusega 18.08.1998). (ÜKT täitmise kord § 8)

Autori arvates on koordinaatori roll üldkasuliku töö organiseerimisel ja korraldamisel väga oluline. Süüdlase isikuomadusi ja oskusi teadmata on keeruline valida sobivat tööd soovitud piirkonnas, mis motiveeriks samas ka õigusrikkujat ettenähtud töötunde edukalt sooritama.

Pärast sobiva töökoha leidmist edastab koordinaator viie päeva jooksul töö andjale süüdlase ees- ja perekonnanime, isikukoodi, ÜKT tundide arvu ja täitmise tähtaja ning ajakava. Kui töö andja vajab täiendavaid andmeid süüdlase kohta, siis nende edastamine töö andjale otsustatakse igakordselt eraldi (Siseministri...22.12.2011). Hiljemalt kümne päeva jooksul peale andmete saamist kooskõlastab ÜKT andja ajakava ning kinnitab selle juhendaja allkirjaga. Koordinaator edastab süüdlasele kooskõlastatud ajakava koopia ning selgitab talle tööaja arvestust ning vajadusel muu teabe, mis puudutab ÜKT täitmist. Ajakava originaal säilitatakse süüdlase ÜKT toimikus. (ÜKT täitmise kord §-d 9 ja 10)

ÜKT täitmise kontrolli ning töötundide arvestuse pidamise kohustus on juhendajal. Kui süüdlane rikub ÜKT tegemise tingimusi, teavitab juhendaja sellest viivitamata koordinaatorit, kes selgitab esimesel võimalusel rikkumise asjaolud. Seejärel võtab koordinaator süüdlaselt kirjaliku seletuse ja fikseerib rikkumise. Vajadusel võetakse kirjalikud selgitused ka tunnistajatelt. Töötunnid võib jätta arvestamata ja nõuda süüdlase lahkumist töölt juhul kui: süüdlane on alkoholi- või narkojoobes; süüdlase käitumine ohustab teist töötajat, kõrvalist isikut, süüdlast ennast või töö andja vara. Juhendaja võib jätta arvestamata töötunnid, kuid ei nõua süüdlase lahkumist töölt, kui süüdlane hilineb tööle või tema tööpanus on vastuolus ÜKT tegemise põhimõtetega. Kui süüdlane on rikkunud nimetatud nõudeid või hoiab ÜKT tegemisest kõrvale, siis fikseerib koordinaator rikkumised ning teeb süüdlasele kirjaliku hoiatuse, mis tehakse teatavaks süüdlasele allkirja vastu ja lisatakse tema ÜKT toimikusse. Kui süüdlasele on tehtud vähemalt üks kirjalik hoiatus võib koordinaator esitada kohtule süüdlase suhtes aresti kohaldamise taotluse. (ÜKT täitmise kord §-d 12-14)

Töö autor on arvamisel, et üldkasuliku töö sooritaja juhendaja ei tohi võtta temale pandud ülesandeid kergekäeliselt. Vastasel juhul võib tekkida oht, et süüdlane ilmub kokkulepitud ajaks töö andja juurde, kuid peale juhendaja lahkumist, kas ei täida temale pandud ülesandeid korrektselt või lahkub töökohast. Seetõttu on vajalik ÜKT sooritajate pidev järelevalve, et tagada nende määratud asenduskarituse täitmine ettenähtud mahus.

Kui esineb vajadus muuta ajakava või ÜKT laadi seitsmest päevast pikema perioodi ulatuses, teavitab juhendaja viivitamatult koordineerijat, kes teeb põhjendatud asjaolude korral muudatused ajakava või ÜKT laadi kohta (ÜKT täitmise kord § 16).

Kui süüdlane on talle määratud ÜKT tunnid ära teinud, edastab PPA vastavasisulise informatsiooni karistusregistrile (VTMS § 210²). Karistusregistri seaduse (KarRS) § 13 lg 2 sätestab, et kohtuotsuse täitmist kontrollinud kohtuväline menetleja esitab süüdlase registrikaardi Registrate ja Infosüsteemide Keskusele viie tööpäeva jooksul peale süüdlase ÜKT sooritamist (Karistusregistri seadus, 17.02.2011). Andmete edastamine toimub elektroonselt e-toimiku süsteemi kaudu (KarRS § 13 lg 4), kuna politsei menetlusinfosüsteem (edaspidi MIS) seda (seisuga 20.01.2014) ei võimalda. Seetõttu edastab koordineerija süüdlase ees- ja perekonnanime, isikukoodi, soo, kodakondsuse, elukoha aadressi, kohtulahendi numbri ja ÜKT sooritamise kuupäeva e-kirja teel, aadressile info@karistusregister.ee. Registrikardile kantakse registrikaardi number, süüdlase isikuandmed ja tema karistusandmed (KarRS § 11 lg 2).

ÜKT kohaldamise tühistamise ja süüdlasele kohtuotsusega mõistetud aresti täitmisele pööramise KarS § 69 lõike 6 järgi otsustab süüdlase elukohajärgse kohtu täitmiskohtunik, kes teeb otsuse taotluse kohtusse saabumisest alates kümne päeva jooksul (VTMS § 210¹).

Kui süüdlane hoiab ÜKT tegemisest kõrvale või rikub selle täitmise nõudeid esitab PPA kohtule taotluse aresti täitmisele pööramiseks (VTMS § 210³ lg 1). Kui süüdlasel ei ole võimalik teha ÜKT-d haiguse, perekondliku olukorra, ajateenistuskohustuse või õppekogunemisel osalemise tõttu, taotleb koordineerija kohtult ÜKT tähtaja kulgemise peatamist, kuid uue tähtaja määramisel tuleb arvestada ÜKT tähtaja üldist piirangut, milleks on kaksteist kuud (VTMS § 210³ lg 2).

Töö autor asub seisukohale, et enne asenduskaristuse määramist tuleb hinnata kogumis õigusrikkuja eelnevat käitumist, et jõuda selgusele, kas konkreetne süüdlane on võimeline sooritama talle määratud üldkasulikke tööd täies mahus. Kui on alust arvata et süüdlane ei asu ÜKT-d täitma, siis ei ole otstarbekas talle asenduskaristust ka määrata.

1.3. Üldkasuliku töö kohaldamine Hispaanias

Hispaania karistusõiguses *Criminal Code* (edaspidi CC) jagunevad süüteo tõiasteks kuritegudeks, vähem tõiasteks kuritegudeks ja väärtegudeks (art 13 CC). Väärtegade eest võetakse vastutusele teo täideviimise eest ja süüteo katse korral, kui see on suunatud isiku või vara vastu (art 15 CC). Väärtete eest ettenähtud karistused on: eriõiguste äravõtmine (relvaluba, juhtimisõigus) – 3 kuud kuni 1 aasta; keeld elada teatud kohtades või neid kohti külastada – kuni 6 kuud; lähenemiskeeld – 1 kuni 6 kuud; keeld suhelda teatud isikutega – üks kuni kuus kuud; alaline järelevalve – üks päev kuni kolm kuud (loetakse vabadusekaotuslikuks karituseks); rahatrahv – 10 päeva kuni kaks kuud või üldkasulik töö (nii põhi kui asenduskaristus) – 1 kuni 30 päeva (art 33 p 4 CC). Rahatrahvi päevamäär füüsilisele isikule on 2 kuni 400 eurot ja juriidilisele isikule 30 kuni 5000 eurot (art 50 CC). Rahatrahvi päevamäära määramisel arvestab kohus konkreetse isiku sissetulekuid ja olemasolevatele kohustuste suurust (art 52 CC).

Hispaania karistusõiguses võeti üldkasulik töö esmakordselt kasutusse 1995. aastal. Algselt oli ÜKT määramine piiratud, kuna karistusõigus nägi selle kohaldamist ette ainult asenduskaristusena kahel juhul. Esiteks, kui õigusrikkuja ei tasunud temale määratud rahatrahvi

ja teine võimalus oli lühikese vangistuse (nädalavahetuse vangistus, mida määrati väga harva) asendamine tasustamata tööga. 2003., 2004. ja 2007. aastal toimunud karistusõiguse reformid tõid kaasa mitmeid muudatusi, millest üks olulisemaid oli ÜKT kui põhikarituse kohaldamise võimalus. Karistusõiguse reformi tulemusel tõusis ÜKT määramiste arv märgatavalt. (Blay 2010)

Blay (2010) toob välja, et karistusõiguse reformimisel oli kolm peamist eesmärki:

- 1) Sooviti anda õigusemõistjatele alternatiivne karistusliik kergemate õigusrikkumiste puhul, mis on seotud pere-, ja soolise vägivalla ning liiklusalaste süütegude toimepanemisega. Perevägivald loetakse kergemaks, kui teo toimepanemine ei ole seotud tõsiste füüsiliste või psüühiliste tagajärgedega ning soolise vägivalla puhul puuduvad füüsilised vigastused. Nimetatud tegude eest ei olnud enne karistusreformi võimalik määrata vangistust, kuid seadusandja pidas vajalikuks suurendada kehtestatud karistust. Samas leidis seadusandja, et kohtunikele tuleb anda võimalus kergemate õigusrikkumiste puhul määrata leebem sanktsioon, mis tagab süüdlasele õiglasema karistuse. Ühtlasi ei peetud õigeks ka rahatrahvi kohaldamise võimalust, kuna see võib negatiivselt mõjuda õigusrikkujale ja tema perekonnale. Liiklusrikkumised nagu kiiruse ületamine, joores või lubadeta mootorsõiduki juhtimine või liiklusohutliku olukorra tekitamine (art 379, 384, 385 CC) olid enne 2007. aasta reformi haldusrikkumised, kuid peale reformi näeb sanktsioon ette vangistust või ÜKT-d koos rahatrahviga.
- 2) Teiseks sooviti, et õigusrikkuja hüvitab süüteoga tekitatud kahju tasustamata tööga, mis tooks kasu kogu kogukonnale. Seda eesmärki rõhutati juba 2003. aasta karistusõiguse reformis, kuna toona toodi karistusõigusesse võimalus, et õigusrikkuja saaks end rehabiliteerida kogukonna silmis, kas teo heastamise või süüteo ohvri abistamisega.
- 3) Kolmandaks eesmärgiks oli rehabiliteerimine. ÜKT-ga soovitakse vältida vangistuse negatiivset mõju, kuna tegemist ei ole desotsialiseerumisega ning süüdlasel säilivad töö, pere ja muud sotsiaalsed sidemed. ÜKT-ga seostatakse eelkõige rehabiliteerivat või hariduslikku mõju, mis eeldab õigusrikkujalt silmitsi seismist oma teo tagajärgega. Hispaanias toimunud avalikud arutelud näitavad, et rehabiliteerimine on süüdlastele mõjus.

Väärteoasjades määratava üldkasuliku töö kohaldamise alused on sätestatud Hispaania karistusõiguses (art 49 CC). Asjakohaseid viiteid leidub artiklites 33, 40, 53 ja 88. Väärteod ja nende eest ette nähtud karistused on sätestatud CC *Book III*. Hispaanias määratletakse ÜKT-d kui karistust, mis nõuab süüdlaselt tegutsemist kogukonna hüvanguks, mis muu hulgas võib sisaldada kannatanule kahju hüvitamist, ohvri abistamist, osalemist töörühmades või koolitusel, mille teema on seotud õigusrikkuja poolt sooritatud teo iseloomuga (nt liiklus- või seksuaalkasvatusega jms) (art 49 CC). Hispaanias ei saa olla ÜKT andjaks eraettevõtted (art 49 CC), kuid Eestis on see lubatud (ÜKT täitmise kord § 4). Töö autori arvates on selles osas Hispaania süsteem eesmärgipärasem, kuna süüdlane peab töötama kogukonna heaks, aga mitte teenima kasumit erafirmale.

Töökaristuse korraldamise poolest on Eesti ja Hispaania sarnased, kuna mõlemas riigis peetakse oluliseks, et tehtav töö ei häiriks süüdlase palgatööd, hariduse omandamist või perekondlike kohustuste täitmist. Praktikas tähendab see seda, et vajadusel koostatakse ÜKT ajakava selliselt, et süüdlane saaks oma kohustuse kogukonna eest täita kas õhtuti või nädalavahetustel.

Suurim erinevus võrreldavate riikide ÜKT kohaldamisel on selle pikkus. Eestis on värteoasjades võimalik määrata ÜKT-d maksimaalselt 60 tundi (KarS §-d 48 ja 69 lg 1), kuid Hispaanias 30 päeva, mis on võrdne 240 tunniga (art 33 CC). Samas on mõlemas riigis ÜKT sooritamiseks aega üks aasta (KarS § 69 lg 3; art 40 CC).

Blay (2010) juhib tähelepanu, et selline lähenemine ei ole proportsionaalne ja võrdne, sest näiteks töötaja ja perekonnata süüdlane teeb rohkem tööd, kui töötav ja perekonda omav süüdlane, kuna Hispaanias on levinud, et rikkujad teevad päevas neli tundi tööd, kuid sellega loetakse sooritatuks üks päev ÜKT-d. Kokkuvõttes täidab süüdlane talle määratud tööpäevad, kuid tunde teeb poole vähem. ÜKT liigne pikkus on kehtivast seadusest tulenev probleem, mistõttu esineb tõsisid puudusi nii ÜKT rakendamise kui täitmise osas.

Hispaanias loetakse ÜKT nõuete rikkumiseks süüdlase töölt puudumist vähemalt kaks päeva, töö miinimumnõuete ja juhtnõuete mittetäitmist, järelevalve ametniku korralduste eiramist ning muid käitumisnõuete rikkumisi (puudub konkreetne loetelu) (art 49 CC). Nõuete rikkumise tagajärjed varieeruvad vastavalt sellele, millistel tingimustel oli ÜKT kohaldatud. Kui ÜKT määrati asenduskaristusena, siis pööratakse täitmisele põhikaristus, kui ÜKT ei olnud määratud asenduskaristusena ja süüdlane rikub ÜKT nõudeid, mis võib iseenesest kujutada uut süütegu,

siis määratakse rahatrahv uue süüteo eest ja tegu, mille eest oli määratud ÜKT jääb karistamata. Blay (2010) leiab, et ÜKT rikkumise regulatsioon on problemaatiline, kuna see on puudulik ja mitmeti tõlgendatav. Näiteks ei ole selge, kas ÜKT nõudeid on rikutud, kui õigusrikkuja ei ilmu intervjuule jms. Samas ollakse seisukohal, et kui ÜKT on määratud rahatrahvi asemel, siis on põhikaristuse täitmisele pööramine liiga leebe sanktsioon.

Kuna ÜKT määramisel on vajalik süüdlase nõusolek, siis määratakse ka põhikaristusena ÜKT-d sisuliselt kui alternatiivkaristust, mis tähendab, et süüdlasele määratakse algselt kaks erinevat karistusliiki, millest üks on ÜKT ja teine kas vabadusekaotus või rahatrahv. Kui kohus leiab, et ÜKT on kõige mõjusam karistus, kuid süüdlane ei ole sellega nõus, siis määratakse talle kohe eelnevalt valitud „tagavara karistus“. Enamik ÜKT-d määratakse just sellisel viisil ja on seotud kergemate rikkumistega (liiklusrikkumised, pere- ja soolise vägivallaga seotud rikkumised). (Blay 2010)

Hispaanias sooritatakse ÜKT vanadekodus, hooldekodus, osaletakse haljastustöödel ning abistatakse kohalikku politseid. Narkomaanid osalevad võõrutusraviprogrammis. Kuna ÜKT-d määratakse järjest rohkem on tekkinud vajadus täiendavate töökohtade leidmiseks. Samas on muutunud ka ÜKT sooritajate profiil, kuna ÜKT-d sooritavad rohkem haritud ja/või töötavad keskklassi kuuluvad õigusrikkujad. 2008. aastal omasid ÜKT sooritajatest 24% kõrgharidust, peaaegu 50% kutsekvalifikatsiooni ja umbes 71% töötasid täiskohaga (Blay 2010).

Uuemateks projektideks on töö Barcelona metroos (abistatakse liikumispuudega inimesi, jagatakse teavet metroorongide liikumise kohta jms) ning liiklusohutuse tagamise projekt, mille raames osalevad liiklusrikkujad liiklusohutuse alastes tegevustes. Hispaanias ongi ÜKT-d määratud kõige rohkem liiklusrikkumiste eest, 2009. aastal 76%-le kõikidest liiklusrikkujatest. (Blay 2010)

Asenduskaritusena üldkasuliku töö määramine on toonud endaga kaasa ka mitmeid probleeme. Euroopa riikides senisest ÜKT kohaldamise praktikast on selgunud, et üldkasuliku töö määramise laialdasem kasutuselevõtt ei vähenda kinnipidamisasutuste koormust, vaid hoopis tõstab nende täituvust, mis on tingitud süüdlaste poolt üldkasuliku töö nõuete rikkumisega (McIvor, Beyens, Blay & Boone 2010).

Töö autor arvab, et alternatiivkaristuste puhul on oluline, et riigis oleks sellist karistusliiki toetavate sotsiaalprogrammide olemasolu, kuna ainuüksi seadusrikkuja töötamisele suunamine ei muuda tema sõltuvuskäitumist ega mõjuta edaspidist õiguskäitumist.

2. ÜLDKASULIKU TÖÖ RAKENDAMINE JA MÕJUSUSE HINDAMINE IDA PREFEKTUURI NÄITEL

Lõputöös kasutatakse võrdleva uuringu meetodit, mis sisaldab ÜKT-le suunatud isikute õiguskuuleka käitumise harjumuste analüüsi, mida teostatakse süüdlaste karistusandmete põhjal. Käesoleva uuringu jaoks vajalikud valimi karistusandmed on saadud Karistusregistrist. Karistusregistrist saadud kvantitatiivse uuringu algandmed korraldatakse ristlõikeandmestikus ning analüüsi teostamiseks kasutatakse Microsoft Excel 2003 tarkvara.

Käesolevas töös vaadeldakse nii dünaamilisi kui staatilisi riskifaktoreid. Dünaamilised riskifaktorid mõjutavad isiku sõltuvusi, neid saab muuta ning nende muutmine mõjutab isikute käitumist (tõus, langus), mistõttu tuleb neid uuringus arvestada. Staatilisi riskifaktoreid uuritakse, kuna uuringu käigus on vaja tuvastada erinevaid riskifaktoreid, mis mõjutavad õigusvastast käitumist. Käesolevas töös vaadeldakse staatiliste riskifaktoritena sugu, vanust, kodakondsust, varasemat ja hilisemat õiguskuuleka käitumise harjumust, mis ongi uuringu keskmeks.

Käesoleva lõputöö uuringu valimiks on süüdlased, kellele on PPA Ida prefektuuris ajavahemikul 01.01.2012-30.06.2013. aastal KarS § 69 alusel määratud asenduskaristusena üldkasulikku tööd. Retsidiivsuse uurimiseks analüüsib töö autor valimi seaduskuulekat käitumist kolm aastat enne väärteoasjades asenduskaristusena ÜKT määramist ja kuni ühe aasta jooksul peale ÜKT sooritamist. Nimetatud ajaperioodil kogutakse andmeid valimi poolt toime pandud süütegudest liigiti ning analüüsitakse kogutud staatilisi riskifaktoreid. Arvestatakse ka alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimisega seotud dünaamilist riskifaktorit.

Üldkasuliku töö sooritanud isikute isikuandmete töötlemiseks väljastas loa Andmekaitseinspeksioon (05.02.2014 otsus nr 2.2.-3/14/94r). Valimi moodustamiseks vajalikud andmed on saadud Politsei- ja Piirivalveameti Ida prefektuuri korrakaitsebüroo ÜKT koordinaatorilt (PPA uurimistööde kooskõlastamise komisjoni 04.03.2012 otsus nr 1.1-14/296-2), analüüsiks vajalikud valimi karistusandmed on saadud Karistusregistrist.

2.1. Ülevaade üldkasulikule tööle määratud isikutest ja üldkasuliku töö täitmine

Saavutamaks lõputöös seatud eesmärgi ja täitmaks seatud uurimisülesandeid on vaja välja selgitada ÜKT-le suunatud isikute varasem ja hilisem õiguskuulekus. Kuna käesoleva töö autori eesmärgiks on analüüsida vääртеasjades määratud ÜKT mõjust, siis on analüüsi fookuseks isikute õiguskuulekas käitumine peale ÜKT täitmist, mida võrreldakse isikute ÜKT-le eelnenud seaduskuuleka käitumisega. Valimis on isikud, kellele on vääртеasjades ÜKT määratud perioodil 01.01.2012. - 30.06.2013 Ida prefektuuris.

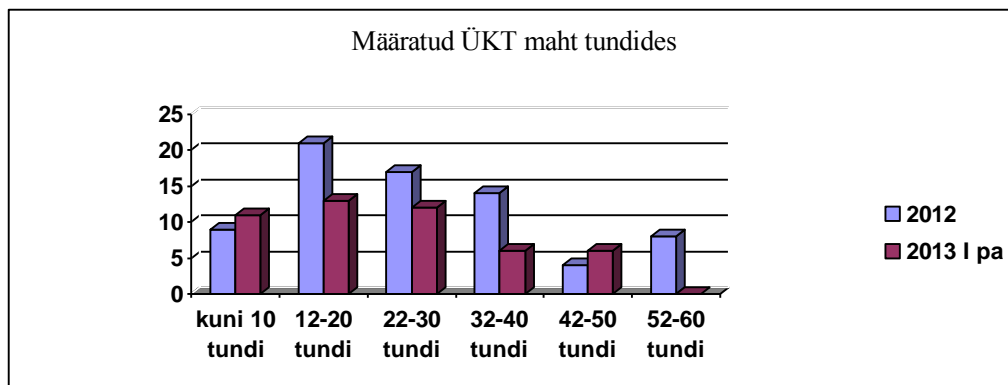
Lähtudes töös seatud uurimisülesannetest ja staatilistest riskifaktoritest uurib töö autor valimit järgmiste tunnuste järgi: vanus, kodakondsus, isikute õiguskuulekas käitumine enne ÜKT määramist ning pärast ÜKT määramist toime pandud vääртеod kvalifikatsioonide ning kordsuse järgi.

Valimisse kuulub 121 süüdlast, kellest kahele on vääртеasjades kohaldatud ÜKT-d KarS § 69 järgi vähemalt kahel korral. Korduvat ÜKT-d määrati erinevate liiklusrikkumiste eest (seotud mootorsõiduki juhtimisega) ja mõlemal juhul oli tegemist isikutega, kellel puudus mootorsõiduki juhtimise õigus, kuid nad sooritasid mõlemal korral ÜKT edukalt. Kolmele valimisse kuuluvale süüdlasele on määratud ÜKT kahe erineva rikkumise eest. Tabelis 1 kajastub ÜKT määramise aluseks olnud rikkumiste koosseisude arvu (125), mitte aga süüdlaste arvu.

Tabel 1. Ida prefektuuris määratud ÜKT rikkumiste lõikes arvuliselt ja protsentuaalselt

Asendatud rikkumine	Arv	%
Liiklusrikkumised	78	62,40
Alkoholi tarbimine avalikus kohas (AS § 70)	4	3,20
Pisivargus (KarS § 199 lg 1; KarS § 218 lg 1)	28	22,40
Avaliku korra rikkumine (KarS § 262)	3	2,40
Narkootiliste ainete tarbimine (NPALS § 15 ¹)	8	6,40
Eritalituste vale väljakutsumine (KarS § 278)	2	1,60
Seadusliku korralduse eiramine (KarS § 276)	1	0,8
Relvaseadus § 89 ² lg 1	1	0,8
KOKKU	125	100

Enim ÜKT-ga asendatud karistusi on mõistetud liiklusrikkumiste eest, mis näitab ka üldist üle-eestilist (Kurgpõld 2013) jagunemist.

Joonis 1. Määratud ÜKT maht tundides 2012 ja 2013 I poolaastal

Võrreldes 2013. aastaga I poolaastaga on 2012. aastal ÜKT-d määratud kõige sagedamini suurusjärgus 12-20 tundi (on asendatud 6-10 päevane arest). 2013. aasta I poolaastal ei ole kohaldatud ÜKT-d 52-60 tunnimäära ulatuses, ehk õigusrikkujatele määratud aresti määr jääb alla 26 päeva.

Üldkasuliku töö tunnid saadakse aresti ümberarvutamisel ÜKT tundideks (1 päev aresti = 2 tundi tööd – KarS § 69 lg 1). Järgnevalt vaatleb töö autor üldkasuliku töö läbimise seost määratud ÜKT mahuga.

Tabel 2. ÜKT sooritamise osakaal protsentuaalselt

Määratud ÜKT maht	Määratud kordi	Sooritanud	Mittesooritanud	Soorituse %
Kuni 10 tundi	20	18	2	90
12-20 tundi	34	26	8	76,47
22-30 tundi	29	28	1	96,55
32-40 tundi	20	18	2	90
42-50 tundi	10	8	2	80
52-60 tundi	8	8	0	100
KOKKU	121	106	15	

Tabelist 2 nähtub, et kõige madalam on ÜKT täitmine osas, kus süüdlasele on määratud 12 kuni 20 tundi ÜKT-d. Samas esineb selles vahemikus ÜKT määramisi kõige sagedamini ja seetõttu ei saa väita, et süüdlased, kellele määratakse ÜKT-d 12 kuni 20 tundi jätavad 25,53%-lise tõenäosusega ÜKT sooritamata. Üheksal korral esines üldkasuliku töö nõuete rikkumisi ka süüdlaste seas, kes kokkuvõttes sooritasid ettenähtud ÜKT tunnid.

Tabel 3. Süüdlaste sooline jagunemine

Sugu	Arv	%
Mehi	112	92,56
Naisi	9	7,44
KOKKU	121	100

ÜKT-d sooritanute seas on naiste osakaal väga väike. Ka Hispaanias läbi viidud uuringus toodi üldkasuliku töö määramise eripärana välja, et ÜKT-d sooritavate naiste osakaal on väiksem võrreldes kinnipidamisasutustes viibivate naiste osakaaluga (Blay 2010).

Selgitamaks välja teisi riskifaktoreid, mis võivad enim mõjutada süüdlase ÜKT täitmist, vaatleb töö autor järgmisi tegureid:

- ✓ süüdlaste vanus;
- ✓ ÜKT määramise aluseks olev väärteo kvalifikatsioon;
- ✓ alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimine;
- ✓ kodakondsus.

Vanus

Keskmine ÜKT-d sooritanud süüdlane on 32-aastane, kõige rohkem ÜKT tegijaid kuulub 21-30 aastaste vanuserühma ja kõige väiksem on alaealiste osakaal.

Tabel 4. Süüdlaste vanuseline jagunemine

Vanus	Arv	%
14-17	3	2,48
18-20	16	13,22
21-30	52	42,98
31-40	30	24,80
41-50	13	10,74
51-60	7	5,78
KOKKU	121	100

ÜKT-ga soostunud süüdlaste keskmine vanus on 32,04 eluaastat. ÜKT edukalt sooritanute süüdlaste keskmine vanus on 31,96 aastat ning ÜKT mittesooritanute (ÜKT pöördati arestiks) keskmine vanus on 32,60 aastat. Kõikide kategooriate puhul jääb süüdlaste keskmine vanus 31 kuni 32 eluaasta piiridesse.

ÜKT määramise aluseks olev väärteo kvalifikatsioon

Tabelis 5 kajastatavad andmed ÜKT sooritamise ja mittesooritamise kohta on välja toodud ÜKT määramise aluseks olnud rikkumiste koosseisude arvuna (125).

Tabel 5. ÜKT sooritamine osakaal protsentuaalselt

Süüteo liik, mis on asendatud ÜKT-ga	Sooritatud (kordades)	Mittesooritatud (kordades)	Sooritatud (%)
Liiklusrikkumised	73	5	93,56
KarS (KarS § 199 lg 1; KarS § 218 lg 1)	22	6	78,57
KarS § 262	3	0	100
NPALS § 15 ¹	5	3	62,50
AS § 70	2	2	50
Muud rikkumised	3	1	75

Tabelist 5 on näha, et enim on ÜKT sooritamisega probleeme inimestel, kes on toime pannud alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimisega seotud väärteguisid, samas on nimetatud rikkumiste eest määratud aresti asendatud ÜKT-ga vähesel määral. Probleeme ÜKT täitmiseega on esinenud ka pisivarastel.

Alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimine

Mõnuainete tarvitamine mõjutab enesekontrolli, sotsiaalset kontrolli ning riskikäitumist (Gerich 2013). Seega on oluline analüüsida, kas õigusrikkujate käitumismustrit võib mõjutada alkoholi ja/või narkootiliste ainete tarbimine.

Tabel 6. Süüdlaste mõnuainete tarvitamine enne ja pärast ÜKT määramist

Mõnuainete tarvitamine	ÜKT sooritatud	Sõltuvusainete tarvitamise osakaal %	ÜKT mitte-sooritatud	Sõltuvusainete tarvitamise osakaal %
Enne ÜKT määramist karistatud AS rikkumise eest	31	25,62	4	3,31
Enne ÜKT määramist karistatud NPALS (tarvitamine) rikkumise eest	11	9,09	4	3,31
Peale ÜKT määramist karistatud AS rikkumise eest	3	2,48	4	3,31
Peale ÜKT määramist karistatud NPALS (tarvitamine) rikkumise eest	3	2,48	3	2,48

Enne üldkasuliku töö kohaldamist on 25,62% süüdlastest rikkunud AS nõudeid ning 3,31% NPALS nõudeid, ÜKT-d mittesooritanute osakaal on väiksem, vastavalt 3,31% (AS) ja 2,48%

(NPALS). Pärast ÜKT sooritamist on alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimisega seonduvate rikkumiste osakaal oluliselt vähenenud. Samas ei saa väita, et peale ÜKT sooritamist tarbiksid uuritavad vähem mõnuained, sest pärast ÜKT määramist vaadeldakse nende käitumist lühema perioodi jooksul kui enne üldkasuliku töö kohaldamist.

Kodakondsus

Ida prefektuuris määrati ÜKT-d teiste prefektuuride tööpiirkonnas elavatele isikutele viiel juhul, kolmel isikul oli Eesti -ja kahel määratlemata kodakondsus.

Tabel 7. Süüdlaste jagunemine kodakondsuse järgi

Kodakondsus	Arv	%
Eesti	88	72,73
Vene	5	4,13
Määratlemata	28	23,14

Kui mitte arvestada süüdlastega, kelle elukoht on väljaspool Ida-Viru maakonda, siis jaguneb 01.01.2012-30.06.2013 väärteoasjades ÜKT määramine Ida-Viru maakonna elanike (Statistikaameti andmed seisuga 31.12.2011) seas järgmiselt: Venemaa kodakondsusega isikud (N=44175) 0,01%; määratlemata kodakondsusega isikud (N=24994) 0,04%-le ning Eesti kodanikud (N=94814) 0,11%. Ida-Viru maakonnas on kõige sagedamini määratud üldkasulikku tööd Eesti kodakondsust omavatele süüdlastele, kuid see ei anna alust järeldada, et selles piirkonnas on eestlased kriminogeensemad kui muud kodakondsust omavad isikud, sest puudub üldine süütegude toimepanemise statistika kodakondsuse järgi.

2.2. Üldkasuliku töö analüüs

Karistusregistrist saadud andmete põhjal vaatles töö autor uuritavasse gruppi kuuluvate isikute õiguskäitumist kolm aastat enne ÜKT määramist ja kuni üks aasta peale ÜKT sooritamist.

Ida prefektuuris on väärteoasjades asenduskaristusena määratav ÜKT arv kasvutrendis. 2012. aastal kohaldati ÜKT-d keskmiselt 6,17 ning 2013. aastal 7,83 korda kuus. ÜKT-le määratud isikute retsidiivsus on 38%, aga kuna on teadmata rahatrahviga ja arestiga karistatud isikute

retsidiivsus, siis puudub võrdlusmoment ning ei saa öelda, et see on madal või kõrge. Samas on kasvutrendis ÜKT mittesooritajate arv. 2012. aastal ei sooritanud ÜKT-d 12,16% (n=9) ja 2013. aasta I poolaastal 12,77% (n=6). Mittesooritamise peamine põhjus oli ÜKT koordinaatori juurde mitteilmumine 73,33% (n=11), muude ÜKT täitmise nõuete rikkumiste osakaal oli 26,67% (n=4). Enne ÜKT-le määramist olid 35 (28,93%) süüdlast väärteokorras karistatud alkoholi ning 14 (11,57%) narkootiliste või psühhotroopsete ainete tarvitamise eest.

Võrreldes 2012. aastaga on 2013. aastal langenud määratud ÜKT tundide keskmine määr.

Tabel 8. Keskmine määratud ÜKT tundide arv

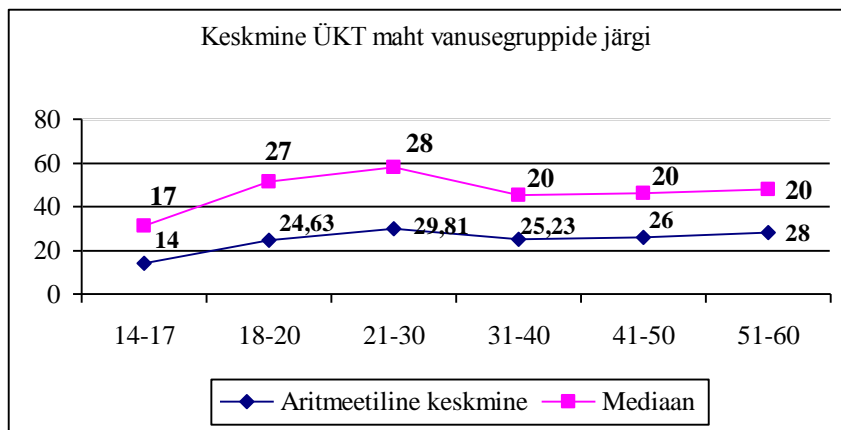
	2012	2013 I poolaasta
Aritmeetiline keskmine	28,84	24,51
Mediaan	28	22

2012. aastal määrati maksimum tunde (60 tundi) kolmel korral, 2013. aastal määrati kõige rohkem 50 tundi üldkasulikku tööd. See võib olla seotud süüdlaste varasema õiguskuuleka käitumisega, sest 2012. aastal oli süüdlastel määratud enne ÜKT kohaldamist keskmiselt 3,31 ja 2013. aastal 3,48 karistust.

Tabel 9. ÜKT-le määratud süüdlaste varasemad karistused

	2012	2012 %	2013 I poolaasta	2013 I poolaasta %
Varem karistamata	5	6,76	3	6,39
Varem karistatud 1 kord	14	18,92	9	19,15
Varem karistatud 2 korda	7	9,46	3	6,39
Varem karistatud 3 ja rohkem korda	48	64,86	32	68,07
KOKKU	74	100	47	100

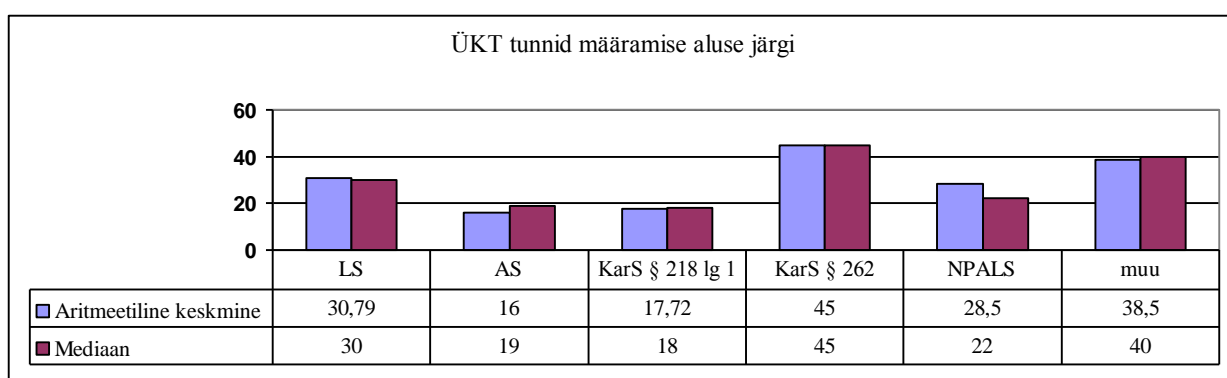
Võrreldes 2012.aastaga on 2013. aastal on ÜKT-le suunatud vähem õigusrikkujaid kelle puuduvad varasemad karistused või on varasemaid karistusi kolm ja enam. Tõusnud on süüdlaste arv, keda on enne ÜKT määramist võetud vastutusele üks või kaks korda.

Joonis 2. Keskmine ÜKT maht vanusegruppide järgi

Kõige suurem ÜKT tundide maht on määratud 21-30 aastastele õigusrikkujatele, samas on ka kõige vanemas vanusegrupis keskmine töötundide arv kõrgem võrreldes teistele vanusegruppidele kohaldatud keskmise ÜKT mahuga. Kõige väiksemas mahus on ÜKT tunde määratud alaealistele.

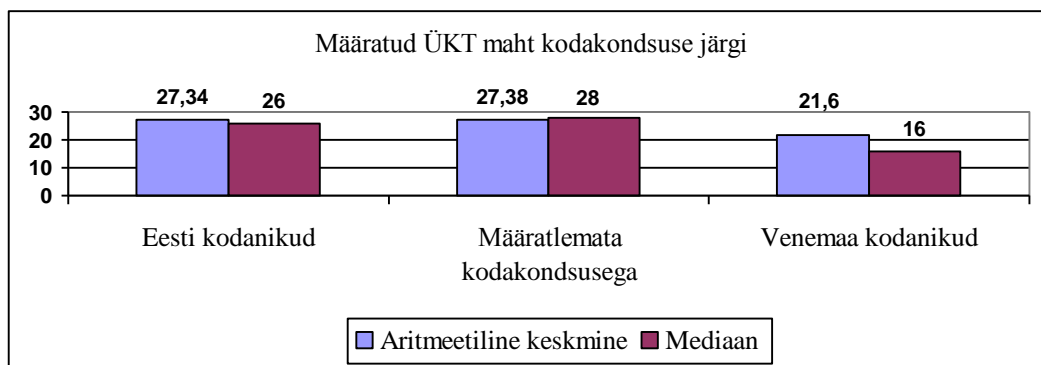
Peamiste väärteliikide võrdluses on keskmine määratud ÜKT maht kõige suurem avaliku korra vastaste süütegude puhul, veidi väiksem tundide maht on määratud muude rikkumiste ning narkootiliste ainete tarvitamise eest. Kõige madalam ÜKT tundide arv on kehtestatud alkoholiseaduse rikkumiste ja pisivarguste eest. Liiklusrikkumiste eest määratud üldkasuliku töö maht on võimalikust maksimaalmäärast poole väiksem.

Joonis 3. Määratud ÜKT tundide maht rikkumise liigi ja mahu järgi

Asenduskaristusena on ÜKT-d määratud kõige rohkem Eesti kodakondsust omavatele süüdlastele, kes moodustavad kogu valimist 72,73% (n=88), järgnevad määratlemata kodakondsusega isikud 23,14% (n=28) ja Venemaa kodanikud 4,13% (n=5). Kodakondsuse järgi

on süüdlaste jagunemine väga ebaühtlane, kuid määratud keskmine ÜKT maht on kahe suurema grupi (Eesti kodanikud ja määratlemata kodakondsusega) võrdluses sarnane.

Joonis 4. Määratud ÜKT tundide maht kodakondsuse järgi

Keskmiselt määratud ÜKT tundide maht on sarnane kõikide kodakondsuste puhul, küll aga on erinevus asendatava karituse liigis. Eesti kodanikele on asenduskaristust kohaldatud kõige rohkem liiklusrikkumiste eest (63) ja vähemal määral pisivarguste eest (14). Määratlemata kodakondsusega isikutel jagunevad rikkumised võrdsemalt, liiklusrikkumiste eest on määratud 13 ja pisivarguste eest 12 asenduskaristust.

ÜKT-d mittesooritanud süüdlaste jagunemine kodakondsuste lõikes on samuti võrdne. Eesti kodanikel pöörati asenduskaristus täitmisele 7 korral ja kodakondsuseta isikutel 8 korral. Kõik Venemaa kodanikud sooritasid ÜKT positiivselt, samas määrati nendele ka kõige vähem (5) asenduskaristust, mistõttu ei saa hinnata nende distsipliinile allutamise edukust. Kui võrrelda üldkasulikku tööd mittesooritanute kodakondsust ja vanuserühma joonistub välja ühtlane süüdlaste profiil. Mõlemal juhul jääb süüdlaste vanus 21-50 eluaasta piiridesse.

Tabel 10. ÜKT sooritajad ja mittesooritajad vanuserühmade järgi

	14-17	18-20	21-30	31-40	41-50	51-60	KOKKU
ÜKT sooritanud	3	16	45	24	11	7	106
ÜKT mittesooritanud	0	0	7	6	2	0	15
KOKKU	3	16	52	30	13	7	121

Vanuserühmas 21-30 on ÜKT mittesooritajatest Eesti kodanikke 3 ja määratlemata kodakondsusega süüdlasi 4. Vanuserühmades 31-40 ja 41-50 jagunevad üldkasulikku tööd mittesooritanud isikud kodakondsuse (Eesti – ja määratlemata kodakondsus) järgi võrdselt.

Kõiki ÜKT-d mittesooritanud isikuid on enne asenduskaristuse määramist karistatud erinevate rikkumiste eest kolm ja enam korda. Kogu uuritava grupi puhul on näha, et üldjuhul on süüdlane enne asenduskaristuse kohaldamist olnud retsidiivse käitumisega (vt tabel 9). Peale ÜKT kohaldamist on süüdlaste retsidiivsuse tase endiselt kõrge, kuid kui vaadelda nende varasemat õiguskuulekat käitumist on siiski näha olulist retsidiivsuse langust.

Tabel 11. ÜKT järgsete karistuste hulk

ÜKT kohaldamise aeg	2012	2012 %	2013 I poolaasta	2013 I poolaasta %
Karistamata	35	47,30	22	46,81
Karistatud 1 kord	19	25,68	12	25,53
Karistatud 2 korda	11	14,86	7	14,89
Karistatud 3 ja rohkem korda	9	12,16	6	12,77
KOKKU	74	100	47	100

ÜKT-le määratud isikutest 8-1 (6,61%) puudusid üldkasuliku töö eelsed karistused ja pärast ÜKT määramist ei oma uut karistust 57 (47,12%) isikut.

Vaadeldes ÜKT-d mittesooritanute grupi (n=15) varasemaid karistusi, siis kõiki isikuid oli enne asenduskaristuse määramist karistatud peamiselt pisivarguste ja alkoholi või narkootiliste ainete tarvitamisega seotud süütegude eest. Pärast asenduskaristuse täitmisele pööramist on nendest 11 (73,33%) isikut pannud toime uue süüteo. Hilisemaid rikkumisi ei ole fikseeritud isikutel, kellele kohaldati ÜKT liiklusrikkumiste (juhtimisõiguseeta mootorsõiduki juhtimine) 3 (20%) ja pisivarguse 1 (6,67%) eest. ÜKT edukalt sooritanud isikute puhul on näha seaduspära ÜKT eelsete ja järgsete rikkumiste liikide sarnasuses. St, kui süüdlane oli enne ÜKT kohaldamist pannud toime liiklusalaseid, varavastaseid või alkoholi ja narkootiliste ainete seotud rikkumisi, siis sama laadsed rikkumised jätkusid ka peale ÜKT kohaldamist.

Tabel 12. ÜKT järgsed süüteod liigiti võrdluses ÜKT eelse karistuse liigiga

	ÜKT järgselt karistatud isikuid	Nendest sama liiki rikkumise eest karistatud enne ÜKT määramist
Liiklusalased süüteod	40	37
Alkoholi tarvitamisega seotud süüteod	25	23
Varavastased süüteod	14	11
Avaliku korra vastased süüteod	12	9
Narkootiliste ainete tarvitamisega seotud süüteod	4	1

Isikud, kes jätkavad peale karistamist süütegude toimepanemist, sooritavad suures osas (85,26%) sama liiki rikkumisi, mille eest neid on varem vastutusele võetud.

Autor tuvastas analüüsiga isikute grupi, kelle puhul on oht, et nad ei asu täitma nende määratud ÜKT tunde. Riskigruppi kuuluvad 21-40 aastased isikud, kes on varavastaste ja/või mõnuainete tarvitamisega seotud süütegude toime panemise eest karistatud kolm ja enam korda Staatilise riskifaktorina saab välja tuua vanuse, asenduskaristuse kohaldamise aluseks olnud süüteo liigi, varasema retsidiivse käitumise ning dünaamilise riskifaktorina alkoholi ja/või narkootiliste ainete tarvitamise.

2.3. Järeldused ja ettepanekud

1) Asenduskaristusena määratud üldkasulik töö on mõjusam vähem retsidiivsete isikute puhul, kelle varasema karistus on seotud liiklusrikkumise või avaliku korra rikkumisega.

Isikud, keda on enne asenduskaristust võetud vastutusele kuni kaks korda süütegude eest, mis ei ole seotud sõltuvusainete tarvitamisega on distsiplineeritud ja motiveeritud täitma nende määratud üldkasulikke tööd ettenähtud ajal ja mahus. Sellistele isikutele on asenduskaristus eesmärgipärane ja mõjuvam, kuna nende ÜKT järgne õiguskuulekas käitumine on parem. Suurel osal sellesse gruppi kuuluvatest isikutest (74,38%) puuduvad ÜKT järgsed registreeritud õigusrikkumised.

2) ÜKT täitmisega tekib probleeme isikutel, keda on eelnevalt korduvalt karistatud varavastaste süütegude toimepanemises.

Retsidiivse käitumisega süüdlased, keda on enne asenduskaristuse kohaldamist korduvalt karistatud varavastaste süütegude toimepanemise eest, ei asu sageli nende määratud ÜKT-d täitma või rikuvad ÜKT nõudeid. Probleemkäitumisega inimesi ei mõjuta üldkasulik töö ning nende ei ole otstarbekas kohaldada asenduskaristust, kuna see tekitab politseile lisatööd, milleks on: kirjalik rikkumise fikseerimine, taotluse esitamine kohtule aresti täitmisele pööramiseks ja muu sellega seonduv paberitöö. Samas tekitab see ka kohtutele täiendavat lisakoormust (aresti täitmisele pööramine).

3) Alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamisega seonduvate rikkumiste puhul ei ole asenduskaristus mõjuv.

Asenduskaristus ei anna oodatud tulemust isikute puhul, keda on eelnevalt karistatud sõltuvusainetega seonduvate rikkumiste eest. Mõnuainete tarvitamine on ühiskondlik probleem, mida ei ole võimalik rahatrahvi aresti või üldkasuliku töö määramisega mõjutada. Sõltuvusest ja probleemkäitumisest tulenevate riskide vähendamiseks on vajalikud erinevad sotsiaalprogrammid. Hispaanias on sellistele isikutele käivitatud erinevaid sotsiaalprogramme, mis on tulemuslikumad kui lihtsalt üldkasuliku töö sooritamine (Blay 2010).

4) Täiendavalt on vaja analüüsida üldkasuliku töö tegijate ja töö andjate hinnanguid tööle.

Täiendav analüüs annab võimaluse välja selgitada, milliste meetodite või vahenditega saab tõsta ÜKT sooritajate motivatsiooni. Selles osas on üldkasuliku töö tegijate ja ka töö andjate ära kuulamine ja nende arvamusega arvestamine olulisel kohal, sest läbi selle saab analüüsida, kuidas tõsta töö sooritajate ja töö andjate motivatsiooni edukaks ÜKT täitmiseks.

Lähtudes välja toodud järeldustest teeb töö autor järgmised neli ettepanekut üldkasuliku töö mõjususe parandamiseks:

- 1) Teha Politsei- ja Piirivalveameti kohtuesindajatel aktiivset koostööd süüdlase elukoha piirkonnakonstaabliga, kes teab ja tunneb oma piirkonna elanikke ning suudab anda hinnangu süüdlase sotsiaalsete käitumisharjumuste ja ühiskondlike hoiakute kohta. See aitab vähendada ÜKT määramist isikutele, kes suure tõenäosusega ei suuda seda täita. Tuginedes kogutud informatsioonile ning karistusregistri väljavõttele saab kohtuväline menetleja adekvaatse informatsiooni otsustamiseks, kui suur on isiku reaalne valmisolek sooritada üldkasulikku tööd. Töö autor saab oma varasemale kogemusele (kohtuvälise menetleja esindajana) tuginedes öelda, et kohus arvestab vääртеoasjades asenduskaristuse kohaldamisel olulisel määral kohtuvälise menetleja arvamust. Samas, kui kohus ei küsi asenduskaristuse kohaldamise osas kohtuvälise menetleja seisukohta, siis on kohtuvälisel menetleja esindajal võimalus pöörduda kohtu poole ja avaldada arvamust isiku sobivusest või mittesobivusest üldkasulikule tööle. Kohtuvälise menetleja esindaja peab olema igal kohtuistungil valmis oma arvamuste argumenteerimiseks ja põhjendamiseks. Kui kohtusse saadetakse vääртеoasja toimik aresti kohaldamise otsustamiseks, võib kohtuväline menetleja märkida kohtualluvusse saatmise määrusesse, kas ta on nõus isikule asenduskaristuse kohaldamisega või mitte.

- 2) Teha kohtuvälisel menetlejal kohtule aktiivsemalt ettepanekuid vähem retsidiivsetele õigusrikkujatele aresti asemel asenduskaristuse kohaldamiseks. Ida prefektuuris on ajavahemikul 01.01.2012-30.06.2013 asenduskaristust määratud väärteokoosseisude puhul, mille sanktsioon näeb ette aresti, alla 2% registreeritud süütegudest. See näitab, et asenduskaristust kohaldatakse väga vähe. Käesolevast uuringust selgus, et isikud, keda ei ole enne asenduskaristuse kohaldamist võetud vastutusele mõnuainete tarvitamisega seonduvate süütegude eest ning varasemaid karistusi on kuni kaks, siis on nad motiveeritud täitma neile määratud üldkasulikke tööd ettenähtud ajal ja mahus. Samas täitab nendele määratud üldkasulik töö oma eesmärgi, kuna isikud on edaspidi seadusekuulekamad, kuid sealjuures ei saa unustada, et isiku karistus määratakse lähtuvalt tema süüst. Mitte vähem oluline ei ole asjaolu, et üldkasulik töö riivab oluliselt vähem isiku põhiõigust vabadusele ning samas vähendab ka arestimajade koormust.
- 3) Luua võimalus seaduses, mis võimaldaks isikut suunata ÜKT tundide arvel osalema sõltuvusainete tugirühmades või suunata sundkorras võõrutusravile. Sõltuvusest ja probleemkäitumisest tulenevate käitumisriskide vähendamiseks on Hispaanias loodud erinevad sotsiaalprogramme (Blay 2010). Kindlasti on sarnaseid näiteid olemas ka teistes Euroopa riikides. Eestis on vaja analüüsida teiste riikide praktikat ning juurutada aktiivsemalt erinevaid sotsiaalprogramme, mis aitaksid võidelda ühiskonnas vahavate sotsiaalsete probleemidega. Sageli pannakse väärtegu toime olukorras, mis on tingitud, kas majanduslikult raskest olukorrast, alkoholi- või uimastisõltuvusest. Selliste isikute puhul ei ole võimalik asenduskaristuse, aresti või rahatrahviga maandada süüteo toimepanemise riske ning mõjutada isikut edaspidi seadusekuulekalt käituma.
- 4) Uurida süüdlaste ja töö andjate motivatsiooni, et välja selgitada tegevused ja protsessid, mis aitavad tagada eduka ÜKT täitmise. Süüdlaste töomotivatsiooni uuringu eesmärgiks on välja selgitada, milliste meetodite või vahenditega saab tõsta nende motivatsiooni karistuse edukaks täitmiseks. Töö andjate uuringu eesmärgiks on välja selgitada, kuidas innustada süüdlasi moraalselt ja luua nendele motiveeritud töökeskkonda.

KOKKUVÕTE

Antud lõputöö eesmärk oli välja selgitada läbi süüdlaste õiguskuuleka käitumise analüüsi, milliste isikute puhul on väärteoasjades asenduskaristusena üldkasuliku töö kohaldamine mõjuv ning anda soovitusi efektiivsemaks ÜKT kohaldamiseks.

Töö eesmärgist lähtuvalt püstitas autor uurimisülesanded, mille täitmiseks analüüsis väärteoasjades asenduskaristuse kohaldamist ja korraldamist reguleerivaid õigusakte ning isikute õiguskuuleka käitumise harjumusi enne ja peale asenduskaristusena ÜKT kohaldamist KarS § 69 alusel. Uuritavasse gruppi kuulusid süüdlased, kellele oli määratud asenduskaristusena üldkasulikku tööd Ida prefektuuris ajavahemikul 01.01.2012.30.06.2013. Väikese valimi tõttu ei saa siiski teha järeldusi asenduskaristuse kohaldamise mõjususe kohta üle-eestiliselt.

Läbiviidud isikute õiguskuuleka käitumise analüüs võimaldas teha järeldusi, et üldkasuliku töö sooritamise tekitab enim probleeme isikutele, keda on eelnevalt vähemalt kolmel korral karistatud varavastaste ja/või mõnuainete tarvitamisega seotud süütegude toimepanemises. Probleemikäitumisega inimest ei mõjuta üldkasulik töö ning nendele ei ole otstarbekas kohaldada asenduskaristust, kuna see ei ole eesmärgipärane ning tekitab politseile ja kohtule vaid lisatööd. Seadusrikkujate puhul, keda on enne asenduskaristust võetud vastutusele mitte rohkem kui kaks korda süütegude eest, mis ei ole seotud sõltuvusainete tarvitamisega on distsiplineeritud ja motiveeritud sooritama neile määratud üldkasulikku tööd. Sellistele isikutele on asenduskaristuse kohaldamine eesmärgipärane, kuna nende ÜKT järgne õiguskuulekas käitumine paraneb.

Olulisemaks ettepanekuks peab töö autor kohtuvälise menetleja ja kohtu aktiivsema koostöö juurutamist eesmärgiga suurendada asenduskaristuste kohaldamist vähem retsidiivsetele õigusrikkujatele, kuna läbi selle on võimalik parandada süüteo toime pannud isikut edaspidisele õiguskuulekusele. Autor on arvamisel, et käesolevat uuringut on võimalik kasutada väärteoasjades asenduskaristuse määramise hoogustamiseks, kuna uuringust selgus, et üldkasulik töö võib olla efektiivne karistus, aga mitte karistusest kõrvale hiilimise vahend. Tööst saadavad teadmised on kasutatavad kohtuvälise menetleja kohtuesindajate igapäevatoos, mis on seotud asenduskaristuse kui seadusrikkuja mõjutusvahendi eesmärgipärase rakendamise.

Autori arvates on isikute õiguskuulekale käitumisele mõjutamisel oluline, et kõik karistuse määramisel osalevad ametnikud teeksid tihedat koostööd. Kohtuvälise menetleja kohtuesindaja peab koguma informatsiooni isiku käitumisharjumuste kohta mahus, mis aitab tal valida (või valimisele kaasa aidata) konkreetse isiku suhtes võimalikult mõjusa karistuse. See on keeruline ülesanne, kuna õigusrikkujale karistuse määramisel tuleb lähtuda isiku süüst ja seaduses ettenähtud sanktsioonist.

Käesolevas töös jõudis autor seisukohale, et Eesti ühiskonnas on tekkinud isikute õigusvastase – ja probleemkäitumise koosmõjul esinevaid probleeme, mistõttu on vaja luua võimalused selliste isikute suunamiseks erinevatesse sotsiaalprogrammidesse, sõltuvusainete tugirühmadesse või sundkorras võõrutusravile saatmiseks. Sellised isikud satuvad varem või hiljem politsei huviorbiiti tänu toimepandud õigusrikkumistele, seega oleks eesmärgipärane võimaldada süüdlastel ÜKT tundide arvelt osaleda sotsiaalprogrammides, kuna nende käitumisharjumusi ei ole võimalik muuta rahatrahvi või arestiga.

Sotsiaalse käitumiskontrolli mudelit võiks kasutada Eestis liiklusrikkujate mõjutamiseks, mis tähendab, et teatud liiklusrikkumistele järgneb liiklusalasel koolituse või ennetustöös osalemine, liiklusõnnetustes viga saanud isikute abistamine vms, mis toimuks üldkasuliku töö raames. Siinkohal tasuks seadusandjal kaaluda enamlevinud liiklusrikkumiste puhul üldkasuliku töö kui põhikaristuse rakendamist, mida praktiseeritakse edukalt Hispaanias (Blay 2010). Õigusrikkujate käitumist analüüsinud autor tõdeb, et paljud liiklusrikkujad rikuvad süstemaatiliselt liiklusseadust, kas kiiruse ületamise, turvavarustuse nõuetekohase mittekasutamise, sõiduki juhtimisõiguseta juhtimisega vms. Samas on neile korduvalt määratud rahatrahve, mille nad õigeaegselt tasuvad, kuid jätkavad sama liiki õigusrikkumiste toimepanemist. Ilmselgelt ei ole sellise käitumisega isikute puhul rahatrahv kui karistusliik mõjuv. Töö autor on arvamusel, et selliste isikute mõjutamine läbi erinevate sotsiaalprogrammide võib anda väga häid tulemusi, mis kokkuvõttes parandaks nii Eesti liikluskultuuri kui edendaks ka liiklusohutuse parendamist. Samas on oluline meeles pidada, et asenduskaristus ei tohi süüdlasele muutuda stigmatiseerivaks.

Eesti peaks rohkem analüüsima teiste riikide praktikat ning juurutama aktiivsemalt erinevaid sotsiaalprogramme, kuna tänasel päeval ei ole süüdlastele võimalik väärteloasjades asenduskaristusena kohaldatava üldkasuliku töö raames pakkuda tegevusi, mis aitaksid mõjutada ühiskonnas eksisteerivaid käitumisprobleemidega isikuid. Sageli on väärtelo toimepanemist mõjutavateks faktoriteks isiku majanduslik olukord, alkoholi- või uimastisõltuvus või ei

teadvustata endale oma käitumise võimalikke tagajärgi. Selliste isikute puhul ei saa klassikalise karistuse ehk rahatrahviga maandada süüteo toimepanemise riske ning mõjutada neid edaspidi seadusekuulekalt käituma.

Töö autor on seisukohal, et väärteloasjades asenduskaristuse kohaldamise võimalikkus Eesti õigussüsteemis on vajalik ja vastab ühiskonna ootustele, kuid enne üldkasuliku töö aktiivsemat kasutuselevõttu on vaja luua efektiivsed ja hästi toimivad sotsiaalprogrammid.

РЕЗЮМЕ

Объем данной дипломной работы — 38 страниц. В работе представлено 4 рисунка и 12 таблиц. Список использованных источников насчитывает 26 наименований. Дипломная работа написана на эстонском языке, резюме представлено на английском языке. При оформлении работы за основу взято «Руководство по составлению и оформлению студенческих работ», утвержденное приказом ректора № 6.1-5/1 от 06.01.2012 г.

Целью дипломной работы было выяснить эффективность воздействия общественно полезных работ в качестве замены наказания в делах по проступкам в Идаской префектуре в период с 01.01.2012 г. по 30.06.2013 г. Для достижения цели были исследованы тематическая литература и нормативные документы, а также проанализирована законопослушность поведения виновных лиц до и после назначения им общественно полезных работ.

В результате исследования выяснилось, что общественно полезные работы в качестве замены наказания в делах по проступкам оказывают наиболее эффективное воздействие на лиц, ранее привлекавшихся к ответственности не более двух раз за нарушения общественного порядка или правил дорожного движения. Замена ареста не является эффективной для виновных лиц, ранее наказывавшихся за нарушения, связанные с вызывающими зависимость веществами.

Результаты данной работы могут быть использованы в повседневной работе судебных представителей учреждений, ведущих производство во внесудебном порядке, а именно в том, что связано с целенаправленным применением замены наказания как инструмента воздействия на правонарушителя.

Ключевые понятия: общественно полезные работы, замена наказания, деликтное производство, рецидивизм, арест, вещества вызывающие зависимость, законопослушность.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

- ALIS politsei analüüsi ja andmelao infosüsteem. Asutusesiseseks kasutamiseks, kättesaadav
Politsei- ja Piirivalveameti siseveebist. 14.12.2013
- Aule, A., Pohlak, L. ja Kiisverk, T. 2000. Õigusleksikon. (lk 393). Tallinn, Kirjastus Interlex OÜ
- Blay, E. 2010. „It could be us“: Recent transformations in the use of community service as a
punishment in Spain. *European Journal of Probation*, 2, (1), 62-81. *European Journal of
Probation* kodulehelt <http://www.ejprob.ro/> välja otsitud 08.02.2014
- Criminal Code 2013, allkirjastatud 23.11.1995, kehtiv. Hispaania Justiitsministeeriumi kodulehelt
www.mjusticia.gob.es/cs/Satellite välja otsitud 08.02.2014
- Durmanov, N., Gertsenson, A., Menšagin, V., Ošerovitš, B. ja Utevski, B. 1946. Kriminaalõigus.
Õpik juriidilistele koolidele. „Pedagoogiline Kirjandus“ Tallinn
- „Eesti NSV kriminaalkoodeksi“ uue redaktsiooni – Kriminaalkoodeksi kehtestamise kohta,
07.05.1992, jõustunud 01.06.1992 – RT 1992, 20, 287, kehtetu
- Eesti Vabariigi põhiseadus 28.06.1992, jõustunud 03.07.1992 – RT 1992, 26, 349...RT I
27.04.2011, 2
- Gerich, J. 2013. The Inhibiting Function of Self-Control and Social Control on Alcohol
Consumption, 44, (2), 120-131. Välja otsitud SAGE Journals Online andmebaasist
26.03.2014
- Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega 2, 3, 5 ja 8) ning
selle lisaprotokollide nr 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus 13.03.1996, jõustunud
01.06.2002 – RT II 1996, 11, 34, kehtetu
- Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon 04.11.1950, jõustunud 16.04.1996 RT II –
1996, 11, 34, kehtiv
- Karistusregistri seadus 17.02.2011, jõustunud 01.01.2012 – RT I 21.03.2011, 3...RT I 27.06.2013,
9
- Karistusseadustik 06.06.2001, jõustunud 01.09.2002 – RT I 2001, 61, 364...RT I 05.07.2013, 10
- Karistusseadustiku, väärteomenetluse seadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, karistusregistri
seaduse ning kriminaalhooldusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 2009. Riigikogu
kodulehelt <http://riigikogu.ee> välja otsitud 02.10.2013

- Kurgpõld, R. 2013. Ülevaade väärtetoasjades üldkasuliku töö rakendamisest 2012. Politsei- ja Piirivalveameti kodulehelt <http://politsei.ee> välja otsitud 08.12.2013
- McIvor, G., Beyens, K., Blay, E. & Boone, M. 2010. Community service in Belgium, the Netherlands, Scotland and Spain: a comparative perspective. *European Journal of Probation*, 2, (1), 82-98. *European Journal of Probation* kodulehelt <http://ejprob.ro/> välja otsitud 06.02.2014
- Siseministri 22.12.2011. aasta määruse nr 27 „Väärtetoasjades üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord“ eelnõu seletuskiri. Publitseerimata seletuskiri. Siseministeerium
- Sootak, J. ja Pikamäe, P. 2001. Kriminaaltäitevõigus. Kirjastus Ilo
- Statistikaameti andmebaas. Statistikaameti kodulehelt www.pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp välja otsitud 02.02.2014
- Sunniviisilise töö kaotamise konventsioon (ILO konventsioon nr 105) 25.06.1957, jõustunud 07.02.1997 RT II 1995, 45, 201, kehtiv
- Sunniviisilise või kohustusliku töö konventsioon (ILO konventsioon nr 29) 28.06.1930, jõustunud 07.02.1997 RT II 1995, 45, 201, kehtiv
- Truuväli, E.-J., Aaviksoo, B., Kask, O., Lehis, L., Madise, L., Madise, Ü., Merusk, K., Mälksoo, L., Narits, R., Olle, V. ja Pruks, P. 2008. Eesti Vabariigi Põhiseadus: Kommenteeritud väljaanne. Teine täiendatud väljaanne. Tallinn, Kirjastus Juura
- Täitemenetluse seadustik 20.04.2005, jõustunud 01.01.2006 – RT I 2005, 27, 198...RT I 31.12.2012, 15
- Van Droogenbroeck v Belgium, Case No 7906/77, Euroopa Inimõiguste Kohtu lahend 24.06.1982. *European Court of Human Rights* kodulehelt <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57471> välja otsitud 22.04.2014
- Väärtetoasjades üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord. Siseministri 22.12.2011. aasta määrus nr 27, RT I 29.12.2011, 71, kehtiv
- Väärtetoamenetluse seadustik 22.05.2002, jõustunud 01.09.2002 – RT I 2002, 50, 313...RT I 06.07.2013, 9
- Üldkasulike tööde loetelu kinnitamine. Vabariigi Valitsuse 18.08.1998 a määrus nr 181, RT I 1998, 75, 1237, kehtiv

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Määratud ÜKT maht tundides 2012 ja 2013 I poolaastal.....	21
Joonis 2. Keskmise ÜKT maht vanusegruppide järgi.....	26
Joonis 3. Määratud ÜKT tundide maht rikkumise liigi ja mahu järgi.....	26
Joonis 4. Määratud ÜKT tundide maht kodakondsuse järgi.....	27
Tabel 1. Ida prefektuuris määratud ÜKT rikkumiste löikes arvuliselt ja protsentuaalselt.....	20
Tabel 2. ÜKT sooritamise osakaal protsentuaalselt.....	21
Tabel 3. Süüdlaste sooline jagunemine.....	22
Tabel 4. Süüdlaste vanuseline jagunemine.....	22
Tabel 5. ÜKT sooritamine osakaal protsentuaalselt.....	23
Tabel 6. Süüdlaste mõnuainete tarvitamine enne ja pärast ÜKT määramist.....	23
Tabel 7. Süüdlaste jagunemine kodakondsuse järgi.....	24
Tabel 8. Keskmise määratud ÜKT tundide arv.....	25
Tabel 9. ÜKT-le määratud süüdlaste varasemad karistused.....	25
Tabel 10. ÜKT sooritajad ja mittesooritajad vanuserühmade järgi.....	27
Tabel 11. ÜKT järgsete karistuste hulk.....	28
Tabel 12. ÜKT järgsed süüteoed liigiti võrdluses ÜKT eelse karistuse liigiga.....	28